

Сергій Кикоть
(Переяслав-Хмельницький)

ДІЯЛЬНІСТЬ НЕФОРМАЛЬНИХ ОБ'ЄДНАНЬ МОЛОДІ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО СПРЯМУВАННЯ В УКРАЇНІ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 80-х рр. XX ст.

У статті автор із застосуванням сучасних методологічних підходів здійснив спробу охарактеризувати процес виникнення та діяльності неформальних об'єднань молоді суспільно-політичного спрямування в Україні в період перебудови в умовах соціально-політичних трансформацій.

Методологічною основою наукової статті є принципи історизму, об'єктивності, системного аналізу фактів та подій, критичного підходу до джерел, що передбачають цілісний усебічний підхід до вивчення обраної теми. При написанні статті використовувалися проблемно-хронологічний та історико-порівняльний методи, метод системного та комплексного підходу.

Доведено, що неформальні молодіжні об'єднання суспільно-політичного спрямування в Україні в другій половині 80-х років XX ст. виникали вони в процесі трансформації суспільно-політичної системи, еволюції від тоталітаризму до плюралістичної демократії. Діяльність вищезгаданих об'єднань у зазначений хронологічний період була результатом підвищення соціально-політичної активності молоді.

На думку автора, важливе значення для утворення неформальних молодіжних об'єднань суспільно-політичного спрямування мало усвідомлення молодими громадянами України своєї власної національно-культурної ідентичності, прагнення до суттєвих змін у суспільно-політичному, економічному та культурному житті країни.

Ключові слова: *молодь, неформальні об'єднання молоді, молодіжний рух, комсомол, «гласність», «перебудова».*

У другій половині 1980-х рр. вище політичне керівництво СРСР, повністю усвідомлюючи всю складність зовнішньо- і внутрішньополітичної ситуації, змушене було піти на проведення важливих, хоча і досить обережних, реформ. М. Горбачов прагнув у межах існуючої соціалістичної системи дати новий імпульс для розвитку економіки, науки, культури, піднести соціальну активність самих різних верств населення. Політика демократизації та гласності, проголошена ним у 1985-1987 рр., привела до різкого сплеску громадської активності населення і, зокрема, молоді.

Поява нових фактів про справжній стан народного господарства, екології, культури й освіти, української мови, тяжких злочинів комуністичної влади проти українського народу безпосередньо вплинула на зростання активності молоді та сприяла її об'єднанню в громадські організації. Усвідомлення молоддю необхідності суспільно-політичних змін в Україні активізувало діяльність неформальних молодіжних організацій, які фактично стали підґрунтям для створення та діяльності перших молодіжних громадських організацій незалежної України.

Проблему діяльності неформальних об'єднань молоді в Україні в період перебудови досліджували вітчизняні вчені В. Головенько [1; 2], О. Корнієвський [2], Т. Пашиніна [5], С. Сорока [6; 7], К. Левчук [4] та ін.

Досліджуючи основні тенденції розвитку молодіжного руху в Україні, В. Головенько [1] звернув увагу на альтернативні комсомолу молодіжні об'єднання, що почали виникати в другій половині 80-х рр. XX ст., і провів систематизований аналіз чисельності молодіжних

організацій, їх статусу та особливостей діяльності. В. Головенько та О. Корнієвський [2] подали аналіз діяльності неформальних об'єднань молоді в контексті розвитку молодіжного руху України у XX ст.

Т. Пашиніна [5] у праці «Молодіжний рух в Україні в другій половині 50-80-х рр. XX ст.» в контексті розвитку загальноукраїнського молодіжного руху розкрила суспільно-політичну діяльність неформальних об'єднань молоді, приділивши найбільше уваги «революції на граніті» та протидії Союзу українського студентства заколоту «ГКЧП».

К. Левчук [4] у своєму дослідженні розкриває специфіку діяльності неформальних організацій в Україні в період 1986-1988 рр.

Специфіку діяльності неформальних молодіжних організацій в Україні у 60-80-х роках XX ст. охарактеризувала у науковій статті С. Сорока [7], запропонувавши їх класифікацію та висвітливши причини й історію виникнення.

Незважаючи на наявність наукових праць із обраної теми дослідження, проблема виникнення та діяльності неформальних молодіжних об'єднань суспільно-політичного спрямування в умовах соціально-політичних трансформацій у період перебудови є недостатньо вивченою.

Метою даної статті є спроба охарактеризувати процес виникнення та діяльності неформальних молодіжних об'єднань суспільно-політичного спрямування в Україні в період перебудови в умовах соціально-політичних трансформацій.

Послаблення тотального контролю над суспільно-політичним життям, на думку ініціаторів перебудови, мало сприяти оздоровленню ситуації у країні та посилити авторитет КПРС-КПУ. На практиці ж це призвело до появи різноманітних об'єднань та груп, які піддавали критиці політику партії, її соціально-економічний курс.

Поява неконтрольованих і несанкціонованих владою організацій активізувала громадянську позицію населення, дала поштовх розгортанню національно-демократичного руху, сприяла утвердженню елементів громадянського суспільства в Україні [4, с. 168].

Життя української молоді у радянські часи було складним і суперечливим. У тому суспільстві цій соціальній групі була відведена роль пасивного спостерігача. Тому виникнення і діяльність неформальних молодіжних об'єднань у цей період були цілком закономірними процесами. Неформальними молодіжними об'єднаннями вважалися такі об'єднання, що не мали юридично фіксованого статусу – на відміну від формальних, які були юридично оформлені, мали структуру і функції, регламентувалися відповідними документами.

Можна виділити декілька критеріїв, які об'єднують неформальні групи молоді: по-перше, учасникам неформальних об'єднань притаманна підвищена активність. Тому їх діяльність не укладається в офіційні структури, і вони вимушені створювати свої; по-друге, неформальні об'єднання являють собою невеликі групи, або сукупність невеликих груп, де є відносини лідерства, підпорядкування, емоційної близькості, спільної діяльності, де вироблені свої мікронорми поведінки, іноді навіть своя мова, де існують правила членства; по-третє, неформальні об'єднання обов'язково визнають свою відокремленість, несхожість на інші спільності і перша ознака такого відокремлення – наявність назви та зовнішньої атрибутики [6, с. 83].

Неформальний рух молоді існував в Україні з початку XX ст. і пройшов у своєму розвитку три «хвилі». Перша хвиля – кінець 50-х – 60-ті роки – пов'язана з демократизацією радянського суспільства в результаті хрущовської «відлиги», оздоровленням суспільної свідомості, ламанням стереотипів 30-х років. У цей час з'являються такі неофіційні молодіжні об'єднання, як клуби самодіяльної пісні, клуби туристської пісні, студентські дружини охорони природи. Ці організації не мали підтримки ні з боку влади, ні з боку ВЛКСМ, єдиної офіційної молодіжної організації в межах країни.

Друга «хвиля» – кінець 60-х – середина 80-х років – була обумовлена як внутрішніми (розклад адміністративно-командної системи), так і зовнішніми (вплив контркультурних і

політичних рухів молоді в країнах Західної Європи та США) причинами. Даний період характеризується непоширеністю і малочисельністю молодіжних груп соціально-політичної самодіяльності, але з'являється так звана агресивна самодіяльність – групи хіпі, панків, рокерів.

Початком третьої «хвилі» неформалітету можна вважати 1986 р. У цей час рух неформальної молоді досяг вершини свого розвитку. Існування неформальних об'єднань визнано офіційно, про них пишуть у газетах і журналах, говорять по телебаченню. Третя «хвиля» характеризується активним розвитком суспільної та політичної самодіяльності. На це було декілька причин. «Зрівнялівка», монополія влади, бюрократизм, заформалізованість всіх сфер життя, соціальна несправедливість – все це обумовило політичну ситуацію в країні. Різкі зміни, що почалися у громадсько-політичному житті в 1985 р., оприлюднення правди про сталінські репресії, критика застійних часів, інформація про жахливий стан національної культури викликали рух протесту молоді, спонукали її до пошуку шляхів вирішення соціально-економічних проблем. Зростання рівня інформованості й освіти молоді також впливало на появу нетрадиційних форм її спілкування. Молоді люди, не маючи достатніх можливостей для реалізації своїх потреб, інтересів у сфері спілкування, відпочинку, через традиційні організації шукали шлях самореалізації, створюючи різні групи, об'єднання і компанії [7, с. 129].

У 1985-1988 рр. ідеологічним відділом ЛКСМУ було виявлено 901 неформальну молодіжну організацію, що об'єднувала 17 448 осіб [8, арк. 1-78]. Більшість організацій мали культурницьку спрямованість, проте виявлено і перші суспільно-політичні об'єднання молоді, зокрема громадсько-політичний клуб імені Ернесто Че Гевари [8, арк. 40-41] – громадсько-політичну організацію Всесоюзного товариства «Демократизація» (м. Полтава) [8, арк. 42]. Виникненню перших політизованих молодіжних груп сприяли відомі активісти ліворадикального руху в СРСР Б. Кагарлицький, А. Ісаєв та О. Шубін, які в серпні 1987 р. створили всесоюзну Федерацію соціалістичних громадських клубів. В Україні цей рух був представлений низкою молодіжних об'єднань: «Данко», «Перебудова», «Комуна», «Червона гвоздика» та Українська філія всесоюзного суспільно-політичного клубу, які восени 1987 р. в Києві провели спільне засідання та намагалися розробити механізм інтеграції соціалістичних клубів в одну структуру [3].

Значного поширення в Україні в 1986-1988 рр. набув рух за створення політичних клубів. Клуби об'єднували соціально активну частину молоді, зокрема, студентів, учителів, викладачів вузів, інженерно-технічних працівників, окремих робітників. На початок квітня 1988 р. в Україні діяло понад тисячу політичних і дискусійних клубів. Більшість із них перебувала під партійним впливом, але ряд клубів виступали з різкою критикою політики правлячої комуністичної партії.

Ряд клубів пропонували досить своєрідні підходи в сприянні перебудові та демократизації суспільства. Так, громадсько-політичний клуб «Демократизація», створений у Полтаві в 1987 р., в проекті Програми-максимум вважав за необхідне втілити в життя наступні принципи: в галузі економіки – сприяти самостійності підприємств; прагнути поєднати товарно-грошові відносини з централізованим плануванням; впровадити переважно економічні методи управління народним господарством. Пропонувався варіант радикальної реформи виборчої системи, згідно з яким Ради народних депутатів повинні складатися з представників трудових колективів, громадських організацій та громадян за місцем проживання [4, с. 168-169].

У серпні 1987 р. в Києві з ініціативи колишніх дисидентів був організований «Український культурологічний клуб». Влада відмовилася зареєструвати організацію, тому засідання клубу проходили на квартирах. Піддаючи критиці існуючу радянську систему, учасники клубу звернулися водночас до історії української державності, розглядали питання національної самобутності, розвитку української культури.

У руслі національного відродження проходило становлення однієї з перших неформальних громадських організацій України – Товариства Лева. 4 липня 1987 р. з

ініціативи Львівського міськкому комсомолу було призначено суботник із благоустрою території міста. На Личаківський цвинтар прийшли члени Товариства охорони пам'яток, клубу молодих учених, літературної групи «Дзеркало». Залучення до акції все більшої кількості людей сприяло створенню національно-демократичної організації. 19 жовтня 1987 р. в клубі Лісотехнічного інституту відбулися установчі збори Товариства Лева. Метою товариства була боротьба за збереження пам'яток історії, сприяння національному відродженню українського народу, збереження чистоти української мови. Засновниками Товариства Лева були Львівське відділення українського фонду культури, Львівський міськком комсомолу, Товариство охорони пам'яток історії та культури, Товариство охорони природи. Членами Товариства були Р. Братунь, Р. Крип'якевич, Н. Матвієнко [4, с. 170].

У грудні 1987 р. у Львові була створена правозахисна організація «Довіра». Правоохоронними органами була зірвана спроба поширення в місті активістами цієї організації листівок із вимогами вивести радянські війська з Афганістану. В січні 1988 р. лідери організації Н. Маргорін, А. Балдін через представників редколегії самвидавського журналу «Гласність» налагодили контакт із членами редколегії журналу «Український вісник» В. Чорноволом і М. Горинем.

У Харківській області за підтримки обкому КПУ було створено 12 політичних студій, 95 політклубів, до яких входило понад 8 тис. учасників.

Бурхливо розвивався неформальний рух у Києві. На початку 1988 р. у Київському університеті було створене самодіяльне товариство «Громада», головним завданням якого було проголошено сприяння відродженню українських культурних традицій, вивчення історії України. У лютому 1988 р. група студентів Києва разом із молодими вченими АН УРСР об'єдналися у клуб «Спадщина» для того, щоб вивчати й популяризувати досягнення українського народу, поглиблювати й удосконалювати знання з української мови [6, с. 86].

Пробудження національної самосвідомості привело до поширення серед певної частини молоді ідеології українського націоналізму. В липні 1989 р. у Харкові було створено Спілку Української Молоді (СУМ), у серпні того ж року була створена Львівська Спілка Незалежної Української Молоді (СНУМ).

Непрогнозований розвиток неформального руху викликав невдоволення та занепокоєння компартійних структур. 1 березня 1988 р. була ухвалена постанова ЦК КПРС «Про подолання негативних тенденцій у діяльності деяких самодіяльних об'єднань». У квітні 1988 р. обкоми партії, Укрпрофрада, ЦК ЛКСМУ, Міністерство культури надали необхідну інформацію ЦК КПУ про самодіяльні організації (саме такий термін використовувався в тогочасних партійних документах) та про методи взаємодії з ними [4, с. 169].

Із розширенням неформального руху активізувалась і робота правоохоронних органів. В інформації Київського міськкому КПУ про виконання постанови ЦК КПРС «Про подолання негативних тенденцій у діяльності деяких самодіяльних об'єднань» відзначалося, що «з моменту виникнення самодіяльних об'єднань, УВС Київського міськвиконкому в тісній взаємодії з УКДБ УРСР по м. Києву та Київській області, іншими зацікавленими відомствами проводилась робота із вивчення їх ідеологічної спрямованості, складу, програмних документів, виявленні лідерів та активу».

У травні 1988 р. інформація про хід виконання в УРСР постанови ЦК КПРС «Про подолання негативних тенденцій у діяльності деяких самодіяльних об'єднань» була направлена до Москви. Звичайно, дії партійних органів щодо встановлення контролю за неформалами були подані у вигравшному світлі. Зокрема, проведення в ряді областей паспортизації самодіяльних об'єднань і атестації їх керівників стало, з легкої руки референтів ЦК КПУ, загальнопартійним явищем. Як досягнення партійного керівництва республіки відзначалось, що при державних і профспілкових установах культури діяло 45,5 тис. самодіяльних організацій і клубів за інтересами. Більше 70 тис. молодіжних об'єднань було створено при комітетах комсомолу, трудових колективах і при навчальних

зкладах. Лише «деякі націоналістично налаштовані елементи намагаються створити угруповання анти суспільного спрямування, видаючи їх за самодіяльні об'єднання». До переліку анти суспільних угруповань партійні функціонери віднесли «Комітет із захисту католицької церкви», Український культурологічний клуб, Українську асоціацію незалежної творчої інтелігенції [4, с. 171].

Отже, здійснивши аналіз процесу виникнення та діяльності неформальних молодіжних об'єднань суспільно-політичного спрямування в Україні в другій половині 80-х років XX ст. констатуємо, що виникали вони в процесі трансформації суспільно-політичної системи, еволюції від тоталітаризму до плюралістичної демократії. Діяльність вищезгаданих об'єднань у зазначений хронологічний період була результатом підвищення соціально-політичної активності молоді.

На нашу думку, важливе значення для утворення неформальних молодіжних об'єднань суспільно-політичного спрямування мало усвідомлення молодими громадянами України своєї власної національно-культурної ідентичності, прагнення до суттєвих змін у суспільно-політичному, економічному та культурному житті країни.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Головенько В. А. Український молодіжний рух у XX столітті (історико-політологічний аналіз основних періодів) / В. А. Головенько. – К. : А.Л.Д., 1997. – 160 с.
2. Головенько В. А. Український молодіжний рух : історія та сьогодення / В. А. Головенько, О. А. Корнієвський. – К. : Наук. думка, 1994. – 111 с.
3. Кулик В. Молода Україна : сучасний організований молодіжний рух та неформальна ініціатива : дослідження [Електронний ресурс] / В. Кулик, Г. Голобуцька, О. Голобуцький. – Режим доступу : <http://golob.narod.ru/kniga.html> – Заголовок з екрану.
4. Левчук К. І. Неформальний рух в Україні (1986–1988 рр.) / К. І. Левчук // Наук. записки Вінницького держ. пед. ун-ту ім. М. Коцюбинського. Сер. Історія. – Вінниця, 2002. – Вип. 4. – С. 167–173.
5. Пашиніна Т. С. Молодіжний рух в Україні в другій половині 50-х – 80-х рр. XX ст. : дис. ... канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / Т. С. Пашиніна ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова / Т. С. Пашиніна. – К., 2004. – 223 с.
6. Сорока С. В. Діяльність неформальних молодіжних об'єднань в Україні у 80-х – на початку 90-х років XX ст. / С. В. Сорока // Наук. праці : наук.-метод. журн. / Миколаївський держ. гуманітар. ун-т ім. П. Могили. – Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2002. – Вип. 12 : Політичні науки – С. 83-88.
7. Сорока С. В. Неформальні молодіжні організації в Україні в 60–80-х роках XX століття / С. В. Сорока // Наук. праці : наук.-метод. журн. / Миколаївський держ. гуманітар. ун-т ім. П. Могили. – Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2002. – Вип. 9 : Політичні науки. – С. 128–133.
8. ЦДАГО України. – Ф. 7. Центральний комітет Ленінської комуністичної спілки молоді України. – Оп. 20. – Спр. 3944. Информации областных комитетов комсомола Украины о неформальных объединениях молодежи. 29.06. 1987–07.12. 1987 г., 70 арк.

REFERENCES

1. Golovenko V. A. Ukrayinskyj molodizhnyj rukh u XX stolitti (istoryko-politologichnyj analiz osnovnykh periodiv) / V. A. Golovenko. – K. : A.L.D., 1997. – 160 s.
2. Golovenko V. A. Ukrayinskyj molodizhnyj rukh : istoriya ta sгодennya / V. A. Golovenko, O. A. Korniyevskij. – K. : Nauk. dumka, 1994. – 111 s.
3. Kulyk V. Moloda Ukrayina : suchasnyj organizovanyj molodizhnyj rukh ta neformalna initsiatyva : doslidzhennya [Elektronnyj resurs] / V. Kulyk, G. Golobutska, O. Golobutskyj. – Rezhym dostupu: <http://golob.narod.ru/kniga.html> – Zagolovok z ekranu.

4. Levchuk K. I. Neformalnyj rukx v Ukrayini (1986–1988 rr.) / K. I. Levchuk // Nauk. zapysky Vinnytskogo derzh. ped. un-tu im. M. Kocyubynskogo. Ser. Istoriya. – Vinnytsya, 2002. – Vyp. 4. – S. 167-173.
5. Pashynina T. S. Molodizhnyj rukx v Ukrayini v drugij polovyni 50-kx – 80-kx rr. XX st. : dys. ... kand. ist. nauk : spets. 07.00.01 «Istoriya Ukrayiny» / T. S. Pashynina ; Nats. ped. un-t im. M. P. Dragomanova / T. S. Pashynina. – K., 2004. – 223 s.
6. Soroka S. V. Diyalnist neformalnykh molodizhnykh obyednan v Ukrayini u 80-kx – na pochatku 90-kx rokiv XX st. / S. V. Soroka // Nauk. pratsi : nauk.-metod. zhurn. / Mykolayivskij derzh. humanitar. un-t im. P. Mogyly. – Mykolayiv : Vyd-vo MDGU im. P. Mogyly, 2002. – Vyp. 12 : Politychni nauky. – S. 83-88.
7. Soroka S. V. Neformalni molodizhni organizatsiyi v Ukrayini v 60-80-kx rokax XX stolittya / S. V. Soroka // Nauk. praci : nauk.-metod. zhurn. / Mykolayivskij derzh. humanitar. un-t im. P. Mogyly. – Mykolayiv : Vyd-vo MDGU im. P. Mogyly, 2002. – Vyp. 9 : Politychni nauky. – S. 128-133.
8. TSDAGO Ukrayiny. – F. 7. Centralnyj komitet Leninskoyi komunistychnoyi spilky molodi Ukrayiny. – Op. 20. – Spr. 3944. Informacii oblastnykh komitetov komsomola Ukrainy o neformalnykh obedineniyakh molodezhy. 29.06.1987–07.12.1987 g., 70 ark.

Кикоть С. Деятельность неформальных объединений молодежи общественно-политического направления в Украине во второй половине 80-х годов XX в.

В статье автор с применением современных методологических подходов предпринял попытку охарактеризовать процесс возникновения и деятельности неформальных объединений молодежи общественно-политического направления в Украине в период перестройки в условиях социально-политических трансформаций.

Методологической основой научной статьи являются принципы историзма, объективности, системного анализа фактов и событий, критического подхода к источникам, предусматривающие целостный всесторонний подход к изучению темы. При написании статьи использовались проблемно-хронологический и историко-сравнительный методы, метод системного и комплексного подхода.

Доказано, что неформальные молодежные объединения общественно-политического направления в Украине во второй половине 80-х годов возникали в процессе трансформации общественно-политической системы, эволюции от тоталитаризма к плюралистической демократии. Деятельность вышеупомянутых объединений в указанный хронологический период была результатом повышения социально-политической активности молодежи.

По мнению автора, важное значение, для образования неформальных молодежных объединений общественно-политического направления имело осознание молодыми гражданами Украины своей собственной национально-культурной идентичности, стремление к существенным изменениям в общественно-политической, экономической и культурной жизни страны.

Ключевые слова: молодежь, неформальные объединения молодежи, молодежное движение, комсомол, «гласность», «перестройка».

Kykot' S. The activities of informal youth associations of social and political direction in Ukraine in the second half of the 80 s of the 20 th century.

The author attempted to describe with modern methodological approaches the process of the activity and the informal youth social and political orientation in Ukraine during the adjustment period in terms of socio-political transformation.

The methodological basis of the article are the principles of historicism, objective, systematic analysis of the facts and events, critical approach to the sources that provide the comprehensive integrated approach to the study of selected topics. In the articles used problem-chronological, historical and comparative method, systematic and integrated approach.

It was proved that informal youth associations of social and political orientation in Ukraine in the second half of the 80s of the 20 th century had aroused in the transformation of social and political systems, the evolution of totalitarian to a pluralist democracy. The activity of associations in the mentioned chronological period was the result of increasing social and political activity of young people.

According to the author, it is important for the formation of informal youth associations of social and political orientation was to young citizens of Ukraine of its own national and cultural identity, the desire for significant changes in the socio-political, economic and cultural life.

Keywords: *youth, informal youth associations, youth movement, the Young Communist League, «glasnost», «perebudova».*

Одержано 3.11.2014.